

UiT The Arctic University of Norway – 2018

Septentrio Academic Publishing

<http://septentrio.uit.no/>

Septentrio Reports, number 1, 2018

DOI: <http://doi.org/10.7557/7.4311>

ISSN: 2387-4597

Licensee UiT The Arctic University of Norway

This Open Access report is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0

International License: <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>





”Framveksten av samisk etnisitet i lys av innlandsområdenes økte betydning ca. 2300 f.Kr. – 300 e.Kr.” (NFR post-doktorstipendprosjekt)

Arkeologiske utgravninger på Storsteinneset, Sør-Varanger k. Finnmark

2004

Rapport

Marianne Skandfer

Innledning

Arkeologer har utpekt de siste ca. 1000- 1500 årene før Kristi fødsel som tidsrommet da grunnlaget ble lagt for samisk etnisitet. Perioden markerer et skifte i bosetting, ressursutnyttelse, redskapsbruk og handelskontakter. Det tilgjengelige arkeologiske materialet vitner om til dels omfattende samfunnsmessige endringer. Diskusjonen om tilkomst og opprettholdelse av samisk etnisitet før år 0 er likevel preget av manglende empirisk kunnskap og av begrenset forståelse av flere av de sentrale prosessene som leder opp til etnisk identitet. Nordnorsk arkeologi har nesten utelukkende vært rettet inn mot fortidig bruk av kystområdene. Det er likevel nettopp sterkt intensivert bruk av innlandsområdene som synes å kjennetegne perioden fra ca. 2300 f.kr. i Finnmark. Den markerte bruken av innlandsområdene står i kontrast til materialet fra tidligere perioder. Den arkeologiske empirien vitner om at kulturminner og funn i innlandet har stor utsagnskraft om hvilke prosesser fangstgruppene i Finnmark gikk gjennom i de siste drøyt to tusen årene før Kristus, prosesser en dermed må anta at inngikk i fremveksten av samisk etnisitet.

Gjennom prosjektet settes det fokus på hva den nye aktiviteten i innlandet kan fortelle om prosessene som medførte en samisk identitet som ledd i en etnisk differensiering. Prosjektets hovedproblemstilling er hvorfor, hvordan og når samisk etnisitet ble etablert som en relevant, sosio-kulturell kategori på Nordkalotten. Sosial identitet og selvforståelse artikuleres blant annet gjennom materiell kultur. Flere materielle uttrykk, som opprettholdes som særlige samiske idiommer gjennom mange hundre år, kommer til i det arkeologiske materialet i Finnmark i løpet av de siste to tusen årene f.Kr. De materielle uttrykkene som etableres mellom ca. 1500 f.kr. og 300 e.kr. blir meningsbærende som uttrykk for kulturell egenart, men under hvilke forhold er de skapt, og hvordan virket de meningsdannende tilbake på den sosiale konteksten de kom til innenfor?

Prosjektet tar utgangspunkt i empiri i tradisjonelle samiske områder i Indre Finnmark, områder som i liten grad er systematisk kartlagt m.h.t. kulturminner, og som i forsvinnende

liten grad har vært gjenstand for forskningsbaserte, arkeologiske undersøkelser. Bortsett fra undersøkelsene i forbindelse med oppdemmingen av Alta-Kautokeino-vassdraget omkring 1980, er det knapt gjort arkeologiske undersøkelser på norsk side av Tanadalen og på Finnmarksvidda. I Pasvikdalen ble en rekke boplasser registrert i forbindelse med vassdragsutbygging på slutten av 1950-tallet, og flere utvalgte lokaliteter med tufter og/eller kamkeramikk ble arkeologisk undersøkt i årene fram mot 1960 (Simonsen 1963). Begrensete undersøkelser i forbindelse med mitt dr.gradsprosjekt i årene 1998-2003 var neste gang lokaliteter i Pasvikdalen var gjenstand for arkeologisk forskningsinteresse (Skandfer 2003). Det pågående post-doktorprosjektet legger vekt på å identifisere strukturer og lokaliteter fra perioden ca. 2300 f.Kr. – 300 e.Kr, arkeologiske kategorier som hittil har vært lite kjent og påaktet. Prosjektet bygger i hovedsak på tre typer empiri: 1) boplasser, i første rekke tufter, 2) gjenstandsfunn 3) 14C-dateringer. I prosjektet fokuseres det metodisk på registrering i utvalgte områder, prøvestikking og C14-dateringer, utgravning av utvalgte strukturer, samt en pollenanalyse for å belyse menneskelig aktivitet over et langt tidsrom på en stor og viktig lokalitet i Pasvik (Noatun).

Den første feltsesongen i prosjektet gikk av stabelen i løpet av to uker i juli (utgravning og prøvestikking) 2004. Studentene Inga M. Bruun og Turid Lindi, Universitetet i Tromsø, samt student Johan Lahti, Universitetet i Umeå, deltok på utgravning og prøvestikkingen i juli.

Storsteinneset, Pasvik, Sør-Varanger k.

Lokaliteten Storsteinneset (Kartreferanse ØK HP 262-5-3, reg.nr. Askeladden 37205) ligger ved NØ-enden av Ruskebukta i Vaggetem, der Vaggetem munner ut i Pasvikelva. Neset er en tørr morenerygg som ender i en markert skråning ned mot Pasvikelva/Vaggetem i S. Utenfor neset stikker det opp en stor stein i vannet. På den V-lige delen av neset skrå terrenget bratt ned fra drøyt 10 m over vannkanten til stranden. Den Ø-lige delen av neset er slakere, og her begynner også et myrparti som strekker seg videre ØNØ-over. Midt oppe på det høyeste av neset er det også et fuktig, myrlendt parti. Nede ved elva er det tørrere, og her vokser høy furuskog i krøkebærlyng og reinlav. Det er en del større steiner fremme i dagen på den bratte, V-ligste delen av neset. Innimellom vokser også noen mindre bjørker.

Det går en rekke kraftige stier ned på neset, flere preget av motorferdsel. På neset er det bygget en god del hytter (punktfeste). Flere av disse ligger i strandkanten, og har terrasser som stikker delvis ut i vannet. De fleste ligger likevel oppe på høydedraget ovenfor strandkanten. I den grunne bukta midt på neset er det bygget to bålplasser: oppbygde ildsted med sitteplasser omkring. Den ene bålplassen er gravd inn i en gammel strandterrasse, der det ligger flere store, nedgravde tufter, med lengderetning parallelt med vannkanten.

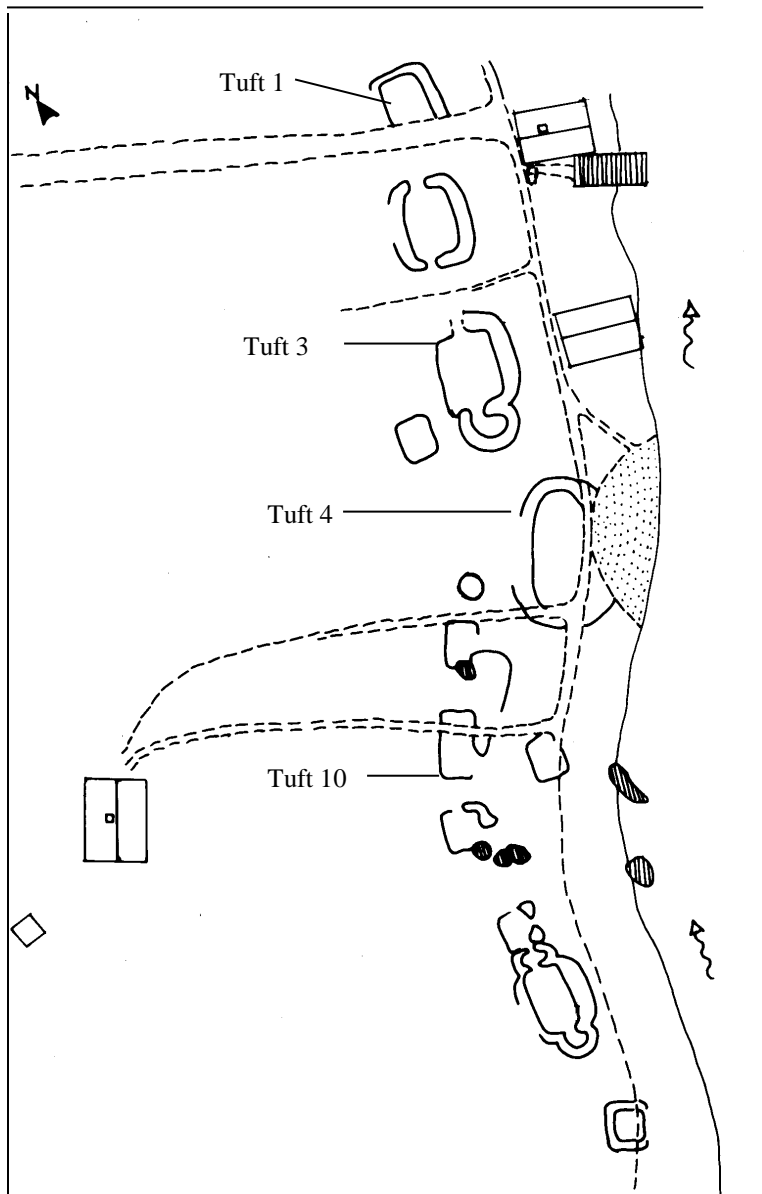


Fig.1. Tuftefeltet 37205

På denne lokaliteten er det registrert minst 13 nedgravde tufter. I tillegg ligger det flere tilsvarende, uregistrerte tufter videre sørover langs Storsteinneset. I forbindelse med feltarbeidet i 2004 ble det også observert en åpen boplass/arbeidsplass i en av stiene/skogsveiene ovenfor tuftefeltet, samt et rektangulært ildsted som trolig er yngre enn tuftene helt nede ved vannkanten. Tuftene er stort sett rektangulære og ovale, orientert langs elvebredden og med lave voller omkring et i varierende grad nedgravd gulvareal. De rektangulære tuftene varierer i indre lengde mellom 2 og 6 m, i bredde mellom 1,5 og 3,5 m. Vollkronene er mellom 0,4 – 0,8 m høyere enn det nedgravde gulvområdet. Minst to av tuftene har små tilbygg på kortveggene. I ett tilfelle er gulvnivået i tilbyggene ca. 0,2 m høyere enn gulvarealet i selve tufta. I tillegg til de sju store, rektangulære tuftene er det fem mindre, tilnærmet kvadratiske tufter i feltet. Disse ligger i hovedsak på en ujevn rekke bak de større tuftene. De mindre tuftene er 2-2,5 x 2-2,5 m. Det ligger også en grop/rund forsenkning, 1 m i diameter, i feltet.

Tuftene i det registrerte feltet framstår som morfologisk uensartete, med to-tre mulige ulike ”typer” (fig.1). De største tuftene har åpenbare likhetstrekk med de såkalte

”Gressbakkentuftene” på kysten av Finnmark, datert til omkring 2000 – 1800 f.Kr. Likheten mellom flere av tuftene, og tuftenes innbyrdes plassering, gjør det naturlig å tenke seg at de representerer samme bruksfase, uten at dette nødvendigvis betyr at alle husene har vært i bruk samtidig. Forskjellene mellom tuftene kan likevel indikere at det er anlagt nedgravde hus her i ulike deler av forhistorien. I 1999 ble det tatt et prøvestikk midt i den nordlige halvdel av den ene store, rektangulære tufta (tuft 4). Prøvestikket traff et ildsted langs midtaksen i tufta, og en trekullprøve fra bunnen av ildstedet ga dateringen 360-95 f.Kr. (Tua-2888) (Skandfer 2003).

Undersøkelsesens omfang

Det ble søkt Riksantikvaren om å få åpne et felt på inntil 12 m² av strukturen ”Tuft 3”. Det ble videre søkt om å få ta prøvestikk på inntil 0,5 m² i strukturene ”Tuft 1” og ”Tuft 10”.

Utgravning i tuft 3

På overflata tegner tuft 3 seg som en rektangulær, nedgravd tuft med tydelig veggvoll, inntil 0,5 m høy i øst. Tufta ligger i tilnærmet flatt terreng, og måler 6,0 x 3,5 m, indre mål. Tufta er en av flere med mindre tilbygg (1,5 x 1,5 m) ved kortveggene, et tydelig i vest og mer uvisst i øst. Tilbygget i vest har markert høyere gulvareal enn selve tufta (se fig. 2).



Fig. 2: Overflaten av tuft 3, sett mot sør. Tilbygget i vestenden sees tydelig som et forhøyet areal bak lyngvollene til høyre på bildet. Furuene skjuler halve tufta.

Det er kraftig lyngvegetasjon i hele tufta. Midt i V-delen hovedrommet stod det en stubbe etter en nedsaget furu, og midt i Ø-delen vokste det et kraftig bjørkekratt på en markert liten haug. Allerede på overflaten kunne en anta at trærne markerte særlig næringsrike steder i tufta, trolig ildsteder.



Fig.3. Lag 3 (veggvoller og i tilbygget (nærmest)) og lag 4 (bunn i hovedrommet). Ildstedsteinene ligger fortsatt in situ. Legg merke til terskelen mellom hovedrommet og tilbygget.

Det ble satt opp et felt som dekket ca. $\frac{1}{4}$ av gulvarealet i hovedrommet, ca. halve tilbygget mot V og en del av den kraftige veggvollen mot Vaggetem i S, til sammen 11,5 m². X-aksen ble lagt langs en antatt midtakse gjennom hovedrommet og tilbygget, stigende mot Ø fra 95x til 100 x. Y-aksen steg mot N, og gikk fra yttersiden av veggvollen (96 y) og møtte x-aksen i punktet 100x 100y, midt i hovedrommet, slik det avtegner seg på overflaten. Markoverflaten inne i tuft 3 ligger ca. 54,8 moh.

Feltet ble gravd stratigrafisk i morfologiske lag (lag som framstod med ulike egenskaper m.h.t. innhold, farge og konsistens). Det ble underveis også skilt ut flere enheter innenfor lagene, som ble gravd separat. Dette for å sikre at eventuell informasjon i stratigrafien om mulige flere bosettingsfaser eller lignende, ikke skulle gå tapt. Avslagene ble samlet inn i kvadranter på 0,25 x 0,25 m, angitt med bokstaver innenfor hver koordinatruete og lag/enhet. Gjenstandsfunn og trekullprøver ble målt inn nøyaktig i plan og høyde, angitt med x, y og z-koordinater, og de ble i tillegg henført til lag/enhet. Det ble tatt jordprøver for hver meter i hele feltet i kulturlaget/aktivitetslaget. Det ble også tatt makrofossilprøver omkring ildstedet. All masse ble soldet i 5 mm sold, en del også i 2 mm sold. Jorda ble stort sett tørrsoldet, med unntak av massen fra to regndager, som ble soldet i vannkanten av Vaggetem. Grusen som ble igjen etter vannsoldingen ble lagt tilbake i feltet etter avsluttet utgravning, sammen med resten av jorda og grusen som var blitt fjernet. Torva ble lagt på plass og hele feltet vannet før avreise. Overflate og alle lag er tegnet, i tillegg til profil (se tegningliste).

Lag 0: Torvlag med trekullag under

Hele tufta var dekket av lyngtorv med en del mose. Torva varierte i tykkelse, fra bare 2-3 cm på gulvarealet og opp i 30 cm på innsiden av veggvollen i S. I underkant av torvlaget var det

et 0,5 – 1,5 cm tykt trekull- og askelag over hele feltet, som ble tolket som spor etter en skogbrann. Det ble tatt trekullprøve fra laget, men laget ble ikke definert som en egen enhet.

I overgangen mellom hovedhuset og tilbygget mot V lå det en tykk gruslinse *under* torva men delvis *over* trekullaget. I nerkant av veggskråningen mot S viste det seg at det lå en trekullinse *under* lag 1, og det er mulig at det er trekullaget over gulvarealet inne i tufta som fortsetter ut her. Det er da mulig at det som ved første øyekast så ut som *ett*, sammenhengende trekullag som følge av en skogbrann etter at huset ble forlatt, i virkeligheten er rester etter *to* branner, hvorav den ene kan ha ødelagt huset. Gruslinsa i overgangen mellom hovedhuset og tilbygget ser ut til å kunne være en nedrast skillevegg i sand/torv, som delvis har rast over brannlaget inne på gulvet.

Helt oppunder torva lå det kvartsavslag fra laget under (lag 1).

Lag 1 og 2: Grå grus iblandet lys sand

Etter at torva var fjernet, tegnet tufta seg tydelig, med bratte nedgravde vegger. Det syntes som relativt lite av veggmassen hadde rast inn over gulvet. Inn mot Ø-V-profilen (100y) dukket det fram halvparten av et ildsted med steinramme, rektangulær langs lengdeaksen i tufta, og åpen mot sentrum. Fem steiner var synlige. Ildstedet ligger med åpningen mot en haug av mindre rullesteiner, trolig kokstein, iblandet sand og grus fra lag 1. Ildstedet var grundig ryddet for trekull og aske, og det var bare mulig å hente ut små trekullprøver til datering. I forlengelsen av dette anlegget av ildsted og steinhaug, like utenfor utgravningsfeltet, vokser det en kraftig klynge av bjørketrær. Treklyngen står trolig over et ildsted nummer to i tufta, slik at ildstedsanlegget tilsvarer det vi finner i "Gressbakkentuffer"; To steinsatte ildsteder, åpne mot hverandre og med en koksteinhaug mellom (fig.4).

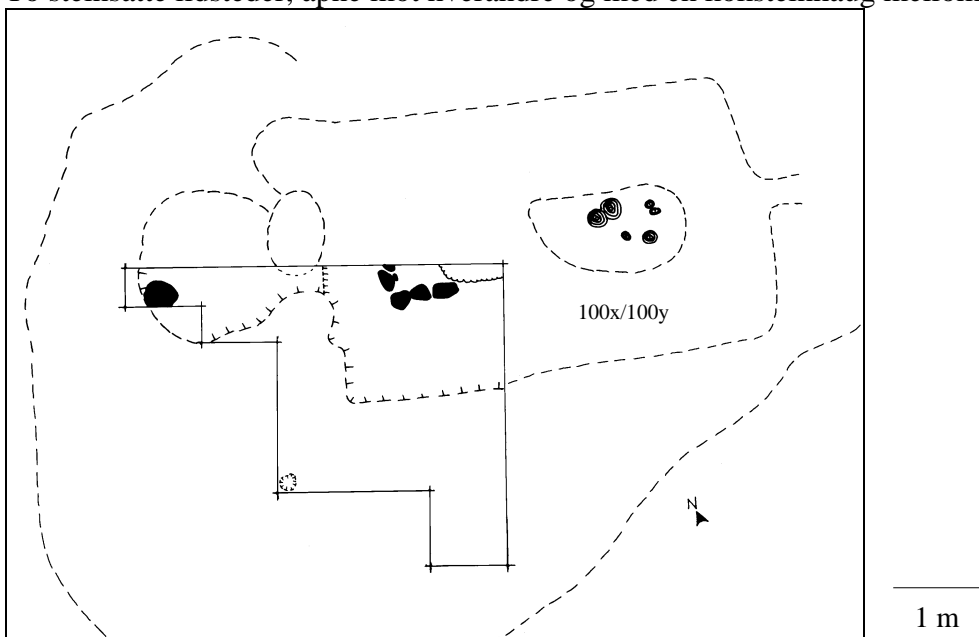


Fig. 4. Skisse av tuft 3 med utgravd areal

Lag 1 var et grått lag av fin grus, iblandet lys sand. Et tynt sjikt under ble skilt ut som et eget lag, lag 2, i gulvarealet, men er siden definert inn som nederste del av lag 1. Dette laget lå over veggvollen mot elva i en tykkelse av ca. 5-7 cm. Massen over veggen ble tolket som oppkastet masse, kastet opp enten i forbindelse med byggingen av huset (nedgravningen) eller i forbindelse med bruken av huset. Profilen av overgangen mellom vegg og gulv viser at lag 1 i veggvollen er kastet opp *over* en masse (lag 3) som minner om laget *under* lag 1/2 på gulvet

(lag 4). Massen over veggen tolkes derfor som utkast i forbindelse med bosettingen. I dette laget ble det funnet spredte trekullbiter og noen kvartsavslag.

Helt i bunnen av den oppkastete veggvollmassen ble det funnet en del avslag av både chert og brent flint, i tillegg til kvarts. Avslagene kan tilhøre den oppkastete massen fra bosettinga i tufta, eller de kan tilhøre laget under og være sprengt opp. I 97,00-20x/97,02-25y i veggvollen var det en ujevn fordypning på ca. 20 cm i diameter, som gikk 15 cm dypt ned i neste lag. Dette kan være et mulig stolpehull. Det var ellers ingen tegn til konstruksjonsdetaljer, som utgang eller andre stolpehull.

Ildstedet bestod av fem runde eller ovale steiner, 15 – 20 cm lange. Steinene dannet en ramme som var åpen mot tuftas sentrum og koksteinshaugen i nordøst. Det ble avdekket tre steiner på rekke i tuftas lengderetning og en hel og spissen av ytterligere en i en ny rad i 90 graders vinkel på den første rekka, inn mot 100y-profilen. Over ildstedet lå et tynt trekullsjikt, som det ble tatt prøve av. Lenger ned var det helt ryddet for trekull og aske. Det ble funnet små trekullfragmenter under ildstedsteinene til trekullprøver.

80 cm øst for ytterkanten av ildstedrammen var det en lav, men likevel tydelig og relativt rett avgrenset "terskel" på tvers av gulvet i tufta. "Terskelen" markerer overgangen fra hovedrommet til tilbygget på kortenden. Den ligger litt utenfor nedgravningen av veggen inn mot hovedrommet, og framstår dermed som et trinn opp inne i veggen. Terskelen er 9-10 cm høy. Det er praktisk talt ikke funn i tilbygget, heller ikke trekull.

Lag 3: Mørk brun mineralgrus: Grov sand med en del småstein. Masse i veggvollen og delvis i tilbygget.

Under lag 1 i veggvollen kom det fram en relativt porøs, mørk brun, mineralholdig grus, lag 3. Overgangen til lag 1 over er ikke jevn, og lag 3 framstår dermed øverst som et delvis sammenblandet lag. Profilen viste at gulvarealet i huset er gravd loddrett ned gjennom både hele dette laget og laget under, kanskje delvis ned i laget under der igjen også. Lag 3 består trolig både av masse som er del av den naturlige (opprinnelige) geologiske stratigrafien og av (tilsvarende) masse som er gravd ut fra gulvarealet i huset. Blant funnene øverst i lag 3 i veggvollen var et fragment av en slipt skiferøks og et fragment av en ikke nærmere identifisert slipt skifergjenstand, en flekke med bruksspor/fin retusj og to kjerner i bipolar teknikk, i tillegg til avslag. Dette er trolig funn som ikke skal relateres til bruksfasen for huset. Graving med krafse 15-20 cm ned i dette laget viste at det var enkelte avslag, i hovedsak kvarts, også flere cm ned nedover. Gravingen ble avsluttet fordi det ikke var mer tid. Det ble antatt at de spredte funnene nedover i dette laget representerer en eldre bosettingsfasen for huset. Dette bekreftes av trekulldateringene (se under).

Etter at lag 1 var fjernet, trådte formen på hovedrommet tydelig fram: rommet er rektangulært med skarpe 90 graders hjørner. Grusmassene i veggene er skåret rett ned i 10-12cm høyde helt innerst ved gulvflaten. Den eneste åpningen i veggene som ble funnet er åpningen inn til tilbygget. Her er veggen rett avskåret, og ca. 20 cm fra veggens avgrensning inn mot hovedrommet kommer den ca. 10 cm høye "terskelen" opp til gulvet i tilbygget. Langs kanten av veggen mot sørøst er det gravd ned en 5-7 cm dyp, 20 cm bred, "renne" eller grøft i gulvet i hovedrommet. I 100x-profilen ble det dokumentert en trekullinse i bunnen av denne.

Lag 4: Fast, mørk brun sandjord med enkelte mindre rullesteiner. I gulvarealet i hovedrommet.

Under lag 1/2 i gulvarealet i hovedrommet var det mørk brun, fast sandjord med enkelte mindre rullesteiner. Ildstedsteinene var lagt oppå dette laget. Lag 4 utgjør den opprinnelige flaten som ble gravd ned og planert som gulv i boligen. Det ble ikke gjort funn i lag 4. Laget representerer steril grunn.

Funn, dateringer og analyseresultat

Det utgravde arealet i tuft 3 var generelt svært funnfattig. Ut over et lite antall avslag, hovedsakelig i grov kvarts men også med et lite innslag av chert og flint, ble det funnet fire skrapere eller skraperfragment, hvorav tre tilhørte husets bruksfase. Det ble funnet en liten bit dårlig brent, umagret leire inne på gulvet. I lag 3 i tuftas veggvoll ble det funnet et eggfragment av en slipt skifermeisel og et fragment av et ikke identifisert slipt skiferredskap. Ellers var det et lite avtall kjerner (knote- og bipolare kjerner) spredt på gulvarealet og i veggmassen. Det var knapt nok avslag i det sirkulære tilbygget. I hovedrommet var avslagene konsentrert foran og mellom ildstedområdet. Funnene er katalogisert under Ts. 11673.

Det er i første omgang innvilget to dateringer fra tuft 3. Dateringen fra under en av ildstedsteinene viser at huset i hvert fall hadde en første bruksfase i tidsrommet 1410-1310 f.Kr. Det funnførende lag 3 under lag 1 i veggvullen, som ble antatt å representere et eldre bosettingslag som huset var gravd ned i, er datert til 3030-2915 f.Kr. Prøven fra trekullsjiktet over ildstedet bør dateres for å forsøke å avklare hvorvidt tuft 3 også har en senere bruksfase, tilsvarende tuft 1 og 4 i samme felt.

Arkeologistudent Inga M. Bruun, som deltok på utgravningen, har foretatt markkjemiske analyser av jordprøver fra tufta (Bruun 2004). Analysene viste at det var forholdsvis lite fosfat i jordsmonnet i tufta, men at konsentrasjonene tilsvarte mønsteret for avslagsfordelingen: mest foran ildstedene og midt i tufta, ut mot veggvullen, forsvinnende lite i tilbygget. Høyere fosfatverdier viser til konsentrasjoner av organiske forbindelser, for eksempel avsatt som følge av matlaging eller deponering av organisk materiale i huset. Derimot viste målingene av magnetisk susceptibilitet (MS) – som vitner om høy varme - svært høye konsentrasjoner inne i tilbygget. I hovedrommet var det ikke tilsvarende verdier, heller ikke i ildstedet.

Prøvestikk i tuft 1

Tuft 1 ligger lengst nord og øst i feltet. Den tegner seg som en vag, men likevel klart avgrenset, rektangulær flate innenfor en svakt nedgravning og lave, utflytende voller. Tuft 1 er delvis fjernet, idet det er anlagt en traktorvei over vestenden av den. Tufta måler nå 4,6 x 3,2 m, indre mål. Det indre av tufta er inntil 20 cm lavere enn de svake, utflytende vollene omkring. Tuftas indre ligger ikke mer enn 10 cm lavere enn naturlig markoverflate. Prøvestykket ble tatt 1,2 m vest for indre nedgravning av veggen i øst, på antatt midtre lengdeakse. Det ble åpnet et felt på 0,5 x 0,5 m, dvs. 0,25 m² der det kunne antas at ildstedet lå, dersom også denne tufta hadde dobbelt ildsted. Det ble påvist to større steiner i prøvestykket, i tillegg til steinen som var så vidt synlig over torva, og som kom til syne i den østlige profilen i stikket. Steinene markerer ildstedet i tufta. Innenfor steinene var det ett tynt trekull- og sandlag, samt trekull i et brent sandlag under. Det ble tatt trekullprøver fra begge lagene.

Funn og datering

Det ble funnet noen få, små kvartsavslag i prøvestykket og tatt tre trekullprøver. Funnene er katalogisert under Ts. 11672.

To trekullprøver ble innvilget for datering. Den ene prøven, fra det øvre trekull- og sandlaget, ga alderen 350-175 f.Kr. Den andre prøven, fra det underliggende brente sandlaget, ga dateringene 1730-1545 f.Kr. Dateringene vitner om to separate bruksfaser.

Prøvestikk i tuft 10

Tuft 10 ligger sørvest i tuftfeltet (se vedlagt skisse over lokaliteten). Strukturen måler 3,1 x 2,3 m, og er orientert øst-vest langs elva. Den tegner seg som en ujevnt rektangulær forsenkning, nedgravd i en bratt skråning i bakkant. I forkant er forsenkningen avgrenset av en kraftig voll, inntil 0,4 m høy mot vest og øst, mer utflytende mot sør og ingen synlig voll mot nordøst. I sørøst-vollen ligger to store blokksteiner, opp til 1,2 m lange, og en noe mindre. Den uryddige fasongen ble antatt å skyldes at mye vegg- og takmasse hadde rast inn over gulvet, særlig fra bakken som hever seg 1,7 m opp bak. Vollene er lyngbevokste med noen store bjørker, mens gulvarealet er bevokst med takmose og reinlav. Det ble sondet med jordbor etter mulige ildstedsstrukturer. I det første stikket, rett i nerkant av den bakre skråningen, var det små trekullfliser i et grått grus-/sandlag under torva. Det ble åpnet et prøvestikk på 30 x 30 cm. Det ble ikke funnet spor av menneskelig aktivitet. Flere stikk med jordbor ga samme negative resultat: under et tynt humuslag (2-3 cm) kom et brannlag og deretter steril grå sandgrus ned til lys rød sand. Det tynne torvlaget i midten av tufta kan indikere at strukturen er relativt ung, eventuelt forstyrret i nyere tid. Etter prøvestikkingen framstår strukturen som en bare mulig tuft, eventuelt en tuft etter et hus uten ildsted (og kanskje uten egentlig beboelse). Ingen funn.

Prøvestikk i tuft 5

5 m vest-sørvest for vollkrona på tilbygget på tuft 4 ligger en rund forsenkning, ca. 2,5 m i diameter. Strukturen er inntil 1,2 m nedgravd i en skråning i bakkant mot nord og inntil 0,4 m dyp i øst og vest. Strukturen har en kraftig, oppkastet voll omkring, inntil 1 m høyere enn midtpartiet. Inn over midtpartiets østre del ligger en 0,5 m bred, 1,5 m lang og 10-30 cm høy haug. Flere sonderinger med jordbor viste ingen tegn til menneskelig aktivitet. Det ble åpnet et prøvestikk på 0,5 x 0,5 m midt i strukturen, for å avgjøre om dette var kunne være en menneskeskapt struktur.

Under et 6 cm tykt humuslag var det et fint, grått sandlag i deler av stikket. Sanden lå i et ujevnt lag, varierende i tykkelse fra 0 til 12 cm. I resten var det marmorert grå og rustrød sand (trolig utfellingssjikt). Dette laget gikk like dypt som det homogene grå sandlaget, og framstod som omrotet. Under dem kom det fram en relativt plan flate. Flaten markerte toppen av 1-3 cm delvis lys gul og delvis kraftig rustfarget sand som flekkvis gikk over i aurhelle, 1-2 cm tykk. Under aurhelleflekkene og ren gule og rustrøde sanden kom et 8-10 cm tykt lag med lys gul sand. Under dette laget lå det igjen tett aurhelle, nå i hele prøvestikket. Det var bare mulig å komme gjennom aurhella i en liten del av prøvestikket. I den rødbrune sanden under var det enkelte trekullfliser, som det ble tatt med prøve av.

På bakgrunn av prøvestikket er det ikke mulig verken å bekrefte eller avkrefte denne strukturen som en tuft. Det som synes sikkert, er at det ikke har vært ildsted i strukturen. Aurhellen kan indikere at det har vært sterk varme i strukturen. Det ble observert aurhelle rett under ildstedet i tuft 1. Dersom dette er en tuft, har den kanskje hatt en spesialfunksjon.

Konklusjoner og foreløpige tolkninger

Utgravningen av deler av tuft 3 på Storsteinneset, Sør-Varanger k. avdekket ca. ¼ av et rektangulært gulvareal med et steinsatt ildsted langs midtaksen. Ildstedet var åpent mot en haug av små rundstein – trolig kokstein – i sentrum av tufta. Trolig ligger et tilsvarende

ildsted på motsatt side av steinhaugen, utenfor utgravningsfeltet fra 2004. Ildstedet var ryddet for trekull og aske. Gulvarealet var svakt nedgravd i terrenget. Foran tufta lå en kraftig veggvoll av oppkastet masse (utgravd jord samt avfall fra bosettingen). Det var ikke bevart organisk materiale i massene. På den ene kortsiden lå et lite, sirkulært tilbygg, ca. 10 cm høyere enn gulvarealet i hovedrommet. Hovedrommet målte ca. 6 x 3,5 m indre mål, tilbygget ca. 1,5 m i diameter. Det ble ikke avdekket andre åpninger i veggvollen enn mellom hovedrommet og tilbygget i utgravningsfeltet. Oppe på det sørvestre hjørnet av veggvollen ble det påvist et mulig stolpehull.

Tufta var funnfattig: totalt 340 avslag, majoriteten i lys, grov kvarts, men noen også i grov kvartsitt, finere kvartsitt, chert og flint. Dessuten ett retusjert avslag, fire skrapere eller skraperfragment, 15 kjerner og kjernefragment, en liten bit dårlig brent leire, en del biter brent kvarts, ett fragment av en slipt skifermeisel og et fragment av en ikke nærmere identifisert slipt skifer-gjenstand/emne. Kjerner og avslag vitner om bipolar slagteknikk. Det er ingen holdepunkter for flatehugging. Funnene/avslagene er konsentrert foran ildstedet/ildstedene, med en særlig konsentrasjon foran sentrum av gulvarealet, muligens ut mot en åpning i veggvollen. Tilbygget var i praksis funntomt. Markkjemiske analyser viste forhøyete fosfatverdier som tilsvarte fordelingen av funn/avslag, men samtidig generelt lave verdier. Dette kan skyldes at gulvet har vært dekket av skinn eller lignende som har vært tatt ut og ristet, slik at lite organisk avfall, avslag og redskap har blitt liggende igjen. Analysene viste høye verdier for magnetisk susceptibilitet i tilbygget og generelt lave i hovedrommet. De høye verdiene viser til høy varmeutvikling. Dette kan gi en pekepinn om bruksfunksjonen for tilbygget: kanskje som badstu eller røykeri. Eventuelt trekull eller kokstein etter slik bruk er omhyggelig ryddet bort etterpå.

Funnene representerer to bosettingsfaser på stedet: den yngste representert ved tufta, den eldste ved et funnførende kulturlag under den oppkastete vollmassen, som tufta er gravd ned gjennom. De slipte skifer-gjenstandene, en av skraperne og en del av avslagene og kjernene tilhører den eldste bosettingen. En AMS-datering fra under en av ildstedsteinene angir tuftas alder til 1410-1310 f.Kr. Det kan ikke utelukkes at huset også har en yngre bruksfase, tilsvarende dateringene av tuft 1 og 4. Det eldre kulturlaget er AMS-datert til 3030-2915 f.Kr.

Utgravningen av tuft 3 på Storsteinneset viser at tufter med åpenbart sammenfallende romlig struktur som de eldre, klassiske "Gressbakkentuftene" rundt 2000 f.Kr. ble bygget også senere, omkring 1400-1300 f.Kr. En datering fra nederst i ildstedet i tuft 1 på Storsteinneset støtter dette inntrykket: her er eldste datering omkring 1700-1550 f.Kr. Flere dateringer fra prøvestikk og mindre utgravninger i andre store, rektangulære tufter i Pasvikdalen viser at til dels de samme tuftene, men også tilsvarende nybygde hus, hadde en enda senere bruksfase: En trekullprøve fra øverste brannlag i ildstedet i tuft 1 på Storsteinneset er datert til: 350-175 f.Kr. Et prøvestikk i ildstedet i tuft 4 i 1999 ga tilsvarende resultat: 360-95 f.Kr. (Skandfer 2003). En lignende rektangulær struktur trolig med dobbelt ildsted på Fosslund, men svært lite nedgravd, uten tilbygg og uten ildstedsteiner, er tidligere datert til mellom 400 og 35 f.Kr. (Skandfer 2003). Tre av de funnfattige "Gressbakkentuftene" uten distinkte kronologiske markører som Simonsen grov i Pasvikdalen omkring 1960 kan muligens henføres til de siste 1700 årene f.Kr. Dette gjelder de to tuftene på Gravholmen og en tuft på Fredrik Anti-plassen (Simonsen 1963). Dette er tufter uten distinkte kronologiske markører, lite funn og mangel på asbestkeramikk. "Gressbakkentufta" på Nesheim er derimot nå datert til 2135-1890 f.Kr. – dvs. den klassiske "Gressbakkenufta" (Skandfer 2003). "Gressbakkentufta" på Noatun Neset er ikke datert, men på grunnlag av funninventaret kan den muligens plasseres mellom ca 1800 og 900 f.Kr. (Johansen 1998). Tuftene på Gravholmen og Fredrik Anti-plassen er tidligere

henført til ”Gressbakkenfasen” (ca. 2400 – 1800 f.Kr.), mens tufta på Nesheim har vært sett i sammenheng med kamkeramikk, (ca. 5200 – 4200 f.Kr.) (Olsen 1994, Schanche 1994, Johansen 1998). Situasjonen i Pasvikdalen synes da å være at det ble bygget store, nedgravde, rektangulære hus, symmetrisk strukturert omkring en langsgående midtakse med dobbelt steinsatt ildsted og i flere tilfeller med sirkulære tilbygg på kortendene, *både* fra omkring 2000 f.Kr. og ned mot ca. 1300 f.Kr., og i de siste 400 årene f.Kr. Dateringene viser at det ikke er kontinuitet i denne måten å bygge og bo på. De yngste husene må da representere et gjenopptak av en eldre byggeskikk. Det er nærliggende å forstå dette som et uttrykk for samfunnsmessige endringer, med endrete krav til boligen og muligens endret bosettingsmønster. Gjenopptaket vitner om detaljert kunnskap om hva de eldre tuftene representerte og hvordan de eldre husene så ut og ble brukt. På kysten tilkommer de første boligstrukturene med tradisjonell beallje-gammeinndeling i den siste bruksfasen for hus av ”Gressbakkentype” i Pasvik. (Olsen 1993, Hesjedal m.fl. 1996).

Tegningliste

Nr.	Struktur	Lag	Motiv	Målestokk
1	Tuft 3	overflate	Skisse av topografi omkring tufta med nivellement	1:50
2	Tuft 3	overflate torv	m/nivellement	1:20
3	Tuft 3	lag 1	M/beskrivelser og nivellement	1:20
4	Tuft 3	lag 2 over gulvlag	Gulvareal, vegg på egen tegning	1:20
5	Tuft 3	Topp lag 3 (veggvoll) og lag 2 opprensket (gulv) under enhet 2+3	Vegg- og gulvareal	1:20
6	Tuft 3	Lag 4 (bunn, gulv)	Gulvareal	1:20
7	Tuft 3	Profiler	95x/100y - 100x/100y og 100x/96y - 100x/100y	1:10

Referanser

Bruun, Inga M.

2004 *Markkjemiske undersøkelser i Pasvikdalen. Hvordan kan disse forstås i sammenheng med tidlig samisk etnisitet og sammenligning av boligtyper?* Studentoppgave i laborativ arkeologi, Universitetet i Umeå, Umeå

Helskog, Knut

1975 *Vurdering av skadevirkninger og ulemper på forhistoriske kulturminner ved en utbygging av Melkefossen i Pasvikdalen, Sør-Varanger kommune, finnmark fylke.* Tromsø museum, arkeologisk avdeling, Tromsø

Hesjedal, Anders; Damm, Charlotte; Olsen, Bjørnar; Storli, Inger

1996 *Slettnes: dokumentasjon av 11.000 års bosetting.* Tromsø Museums skrifter nr. 26, Universitetet i Tromsø, Tromsø

Olsen, Bjørnar

1993 Jakten på jernalderhuset. *Fortidsvern* vol. 19 nr. 3:31-32

Simonsen, Povl

1963 *Varangerfunnene III. Fund og utgravninger i Pasvikdalen og ved den østlige fjordstrand.* Tromsø Museums Skrifter vol. VII, hefte III, Institutt for sammenlignende kulturforskning, Oslo/Tromsø

Skandfer, Marianne

2003 *Tidlig, nordlig kamkeramikk. Typologi – kronologi – kultur.* Dr.gradsavhandling i arkeologi, Universitetet i Tromsø, Tromsø